

Prof. dr hab. Dariusz Makilla

Wydział Nauk Społecznych

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Malwiny Katarzyny Dębickiej pt. Medycyna sądowa na ziemiach polskich w okresie zaborów, 2023, s. 546 przygotowanej pod kierunkiem dr ha. Michała Gałędka i dr. Marcina Michalaka na Wydziale Prawa i Administracji , w katedrze historii prawa Uniwersytetu Gdańskiego

1. Podstawa prawna

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Malwiny Katarzyny dębickiej została napisana na podstawie art. 179 ust. Pierwszy ustawy z dnia 3 lipca 2018 r.- przepisy wprowadzające ustawę - i prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 . pozycja 1669) oraz na podstawie uchwały Rady dyscypliny nauki prawne Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 18 grudnia 2023 w sprawie powołania komisji doktorskiej

2. Temat rozprawy i metodologia

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest medycyna sądowa, będąca przede wszystkim nauką lekarską. Jednocześnie jednak, ze względu na zakres przedmiotowy, metody postępowania, okoliczności jej stosowania, medycyna sądowa jest nauką szczególną, która wykorzystując wiedzę medyczną ma zastosowanie w rozwiązywaniu problemów prawnych. W najszerszym zakresie znajduje to zastosowanie w zdarzeniach mających charakter karny, ale także w sprawach cywilnych. Stosowanie wiedzy medycznej w przypadku zdarzeń mających znaczenie prawne nie jest jednak dowolne. Zarówno bowiem jako narzędzie przydatne w rozwikłaniu spraw karnych czy w ustaleniach właściwych w sprawach cywilnych, czy też pełniąc rolę środka dowodowego, poddane jest przepisom prawnym precyzującym istotę tego, czym jest medycyna sądowa, jak też przepisom proceduralnym, określającym sposoby stosowania zasad medycyny sądowej w określonych przypadkach. W tym sensie medycyna sądowa jest nauką samodzielną, z punktu widzenia medycznego, chociaż specjalistyczną, odgrywającą

pomocniczą, użytkową rolę na gruncie stosunków prawnych. Jednocześnie ze względu na jej przydatność i stosowanie w sytuacjach mających znaczenie prawne, regulowana jest odpowiednimi przepisami prawnymi, stanowiąc poniekąd naukę prawną.

Podjęcie przez Autorkę problemu z zakresu rozwoju medycyny sądowej na ziemiach polskich w drugiej połowie XVIII i w ciągu XIX w. mogłoby wskazywać na konieczność zajęcia się problemem pochodzącym z pogranicza nauk, co z reguły utrudnia postawienie problemu naukowego. Tymczasem lektura rozprawy pozwala uznać, że mamy jednak do czynienia z opracowaniem oryginalnym, ciekawie ujętym i o znacznych walorach naukowych. We wstępie doktorantka określiła cele rozprawy, którymi było określenie medycyny sądowej jako nauki, a także sztuki opiniowania sądowo-lekarskiego, stosowanej głównie w postępowaniu karnym oraz cywilnym przy wykonywaniu ekspertyz sądowo-lekarskich na ziemiach dawnego państwa polskiego włączonych do państw zaborczych w drugiej połowie XVIII oraz do końca XIX w., czyli w okresie, w którym medycyna sądowa zaczęła się wyraźnie kształtować, a następnie dokonanie analizy, syntezy i porównanie medycyny sądowej we wszystkich trzech zaborach, a także w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim na podstawie obowiązujących norm prawnych, regulujących zasady opiniowania sądowo-lekarskiego, a także funkcjonowania prawa. Osobno poddana została badaniu medycyna sądowa, będąca przedmiotem akademickim, nauczany na uniwersytetach funkcjonujących na ziemiach polskich w tym okresie, głównie w Krakowie, w Warszawie, Lwowie, w Wilnie. Autorka podkreśliła również, że praca poświęcona została rekonstrukcji dziejów medycyny sądowej na ziemiach polskich, szczególnie w okresie zaborów, co nigdy nie zostało zbadane w kompleksowy sposób pod kątem prawno-historycznym.

Jednocześnie, jak podniosła Autorka, ze względu na interdyscyplinarny charakter pracy, starała się przeprowadzić badania zgodnie z metodologią właściwą dla nauk prawnych, a częściowo nauk medycznych, które to postępowanie znajdowało pełne uzasadnienie. Dzieje medycyny sądowej na ziemiach polskich w okresie od końca XVIII wieku oraz przez cały XIX w. wymagały przytoczenia faktów, zdarzeń dotyczących opiniowania sądowo-lekarskiego, czyli zastosowania metody historyczno-opisowej, ale także bardzo często metody formalno-dogmatycznej, szczególnie przydatnej w analizie przepisów prawnych dotyczących medycyny

sądowej. W wielu wypadkach Autorka posługiwała się metodą porównawczą, zwłaszcza w odniesieniu do różnych przepisów obowiązujących na terenie ziem polskich znajdujących się w trzech różnych zaborach, ale stosowała również metodę porównawczo-historyczną w odniesieniu do badań przeprowadzonych w zakresie nauk medycznych, w tym dotyczących przebiegu zjawisk i procesów zachodzących w przeszłości, chociażby przy okazji badania materiałów źródłowych. W każdym z tych przypadków, stosowanie wymienionych metod było uzasadnione, pozwalając na odtworzenie wydarzeń, stanu prawnego, jak też przedstawienie celów pracy.

3. Struktura pracy

Praca składa się z sześciu rozdziałów, w których pierwszy poświęcony został dziejom medycyny sądowej, co zarówno tematycznie, jak też historycznie jest zagadnieniem rozległym i zróżnicowanym, a przede wszystkim sięgającym dalekiej przeszłości. Pozostałe rozdziały poświęcone zostały dziejom medycyny sądowej, a więc kolejno w zaborze pruskim (rozdział drugi), austriackim (rozdział 3), co jest uzasadnione chronologicznie przejęciem ziem polskich przez oba te państwa jeszcze w XVIII w., a następnie medycynie sądowej w Księstwie Warszawskim (rozdział 4) oraz w Królestwie Polskim (rozdział 5), które wyodrębnione zostały tutaj zarówno pod względem chronologicznym, ale przede wszystkim z powodu odrębności tych dwóch form państwowych w XIX w. Na końcu autorka poświęciła uwagę medycynie sądowej na ziemiach polskich podległych Rosji, co obejmowało zarówno terytoria dawnego Królestwa Polskiego wchłoniętego przez Rosję w XIX w. oraz terenów dawnej Rzeczypospolitej, które przyjęte zostały w końcu XVIII w. przez Rosję i znajdowały się pod jej panowaniem do początku XX wieku (rozdział 6).

Praca przedstawia poszczególne zagadnienia w każdym z rozdziałów zgodnie z przyjętym przez Autorkę, ale niezwykle klarownym układzie, obejmującym każdorazowo kolejno po sobie postępujące elementy: omówienie źródeł medycyny sądowej, przedstawienie dziejów opiniowania sądowo-lekarskiego, działalności naukowo-universytecką, a także medycyny sądowej w odniesieniu do postępowanie karnego oraz osobno w stosunku do spraw zakresu postępowania cywilnego. Tak określona struktura pracy była jasnym, ale

zarazem ciekawym przedstawieniem poszczególnych problemów według pewnego precyzyjnie określonego układu, co stanowiło istotny walor z punktu widzenia opisowego, ale przede wszystkim porównawczego, który w tym przypadku i w stosunku do tego rodzaju pracy odgrywał istotną rolę.

W rozprawie uwzględnione zostały skomplikowane zmiany przynależności państwowej poszczególnych terytoriów polskich, co następowała wskutek wydarzeń politycznych. Pierwotny podział ziem polskich trzech rozbiorach został zburzony, jak wiadomo, utworzeniem Księstwa Warszawskiego, w wyniku czego dokonano nowego podziału terytorialnego, odbiegającego od pierwotnie dokonanego w końcu XVIII w. Wszystkie te zmiany stworzyły okazję do wprowadzenia na terenie ziem polskich odrębnych rozwiązań w zakresie medycyny sądowej, znanych i funkcjonujących na gruncie francuskim, co w sposób trwały zaważyło na pewnych rozwiązaniach obowiązujących w określonej części ziem polskich w ciągu XIX w. Przeprowadzenie kolejnego podziału terytoriów polskich po upadku Księstwa Warszawskiego, połączone zostało następnie ze zmiennymi kolejami losów poszczególnych terytoriów, jak choćby kolejne wyodrębnienie Królestwa Polskiego w ramach Cesarstwa Rosyjskiego, które z czasem podlegało redukcji i podporządkowaniu ziem polskich władzom rosyjskim, co zostało w pracy dobrze ukazane przez właściwe podziały dokonane w jej strukturze.

W odniesieniu jednak do całości pracy można byłoby jednak się zastanowić czy w jej koncepcji nie należałoby rozważyć możliwości zastosowania jednak innego rozwiązania konstrukcyjnego. Polegałoby ono na wyodrębnieniu i oddzielnym potraktowaniu pierwszego rozdziału poświęconego dziejom medycyny sądowej w okresie przed rozbiorami, dotyczącego medycyny magicznej i sądów bożych w medycynie sądowej, a także w dawnym prawie miejskim, ziemskim, kanonicznym, wiejskim. W pracy, która ma jednak w znacznym stopniu charakter porównawczy, ale także interdyscyplinarny, umieszczenie rozdziału historycznego, odnoszącego się do czasów jeszcze wcześniejszych niż te, którym poświęcone były główne wywody, a przecież także mający charakter historyczny, co do zasady znajduje w znacznym stopniu swoje uzasadnienie. W gruncie rzeczy jest zrealizowaniem wymogu, realizowanego często w pracach historycznych, w których ukazuje się głębsze i bardziej szerokie tło, albo genezę czy źródła pewnych spraw, traktując przygotowanie takiego rozdziału jako oczywisty

obyczaj. Najczęściej jednak można mieć wrażenie, że jest to rozdział, który dołączany bywa do głównej części wywodów, będąc spełnieniem niejako pewnej powinności. W rzeczywistości jednak w pracach mających zdecydowanie bardziej prawniczy charakter, a tak jest w tym przypadku, gdy praca skupiona jest na zagadnieniach prawnych wiążących się ściśle z medycyną sądową, rozdział taki uważa się z określonych powodów za konstrukcyjnie, ale także merytorycznie niezbędny. Można jednak założyć, że całkiem dobrze broniłaby się również koncepcja pracy, pokazującej kształtowanie się i rozwój medycyny sądowej na ziemiach polskich w okresie zaborów, która pozbawiona zostałaby tego rozdziału. Jego miejsce wypełnione mogłoby być pewnym mniej lub bardziej szerokim wprowadzeniem, łączącym się z okolicznościami, w których doszło do podziału ziem państwa polskiego i włączenia ich w obręb państw zaborczych. Takie rozwiązanie stanowiłoby pewnego rodzaju wstęp do rozwiązań w zakresie medycyny sądowej, będącej głównym przedmiotem rozważań, które przyjęte i stosowane były w XIX wieku, gdyż w rzeczywistości, między rozwiązaniami w zakresie medycyny sądowej, stosowanymi przed wprowadzeniem ustawodawstwa obcego a rozwiązaniami stosowanymi w czasach polskich istniała daleko idąca przepaść i brak ściślejszego powiązania. Państwa zaborcze realizowały bowiem swoje własne rozwiązania i koncepcje, w niewielkim stopniu odwołując się do stosowanych w dawnej Rzeczypospolitej. Uwagi te nie oznaczają bynajmniej kwestionowania wartości tego rozdziału. Uważam że jest on dobrze napisany, dość wyczerpujący, ale który po odpowiednim opracowaniu, rozszerzeniu mógłby być całkiem dobrą, niezależną pracą. I w tym kierunku sugerowałbym Autorce podjęcie odpowiednich działań w przyszłości.

4. Ocena rozprawy

Recenzowaną pracę należy rozpatrywać przede wszystkim z punktu widzenia pracy mającej charakter prawniczy, gdyż jest ona przedmiotem postępowania prowadzonego w dyscyplinie naukowej prawa. I tylko w odniesieniu do takiego ujęcia oraz rozumienia pracy, należy poddawać ją rozpatrzeniu i ocenie. Znaczenie ma przede wszystkim rozważenie sposobu rozwiązania problemu badawczego, który został postawiony przez Autorkę. Z tego powodu ukazanie rozwoju medycyny sądowej od końca XVIII do końca XIX wieku, a w zasadzie do

czasu wybuchu I wojny światowej, było istotne z punktu widzenia wprowadzenia, a w zasadzie objęcia terenów polskich obcymi regulacjami prawnymi. Wprzęgnięcie terenów polskich w porządku prawne państw obcych w sposób zasadniczy kształtowało bowiem sytuację na terenach, które włączone zostały w obręb poszczególnych państw obcych.

Praca pokazuje skutki oddziaływania na ziemiach polskich obcych porządków prawnych, zawierających regulacje prawne w zakresie medycyny sądowej. Działalność organów państw obcych prowadziła do ustanowienia obcych regulacji prawnych, dotyczących medycyny sądowej, które wprowadzane były jednolicie w całości poszczególnych państw zaborczych, tym samym obejmując tereny polskie. Częściowo jednak działalność organów państw zaborczych związana była z rozwiązaniami szczególnymi, która na terenach polskich, stanowiących już w końcu XVIII w. część państw zaborczych, wprowadzane były na zasadach rozwiązań eksperymentalnych, czemu terytoria polskie w polityce państw zaborczych służyły, a następnie dopiero przenoszone były na własne terytoria (takie działania podejmowane były w Prusach i w Austrii). Istotne znaczenie w rozwoju medycyny sądowej miał również problem funkcjonowania ziem polskich w strukturze państw obcych i oddziaływania na tereny, poddawane pewnej integracji, obcych przepisów materialnych, ale również proceduralnych. Zwróćmy jednak uwagę, że procedury, jako oddzielne przepisy regulujące zasady postępowania przed sądami, zaczynają być wyodrębniane właśnie począwszy od XVIII w. w szerokim zakresie właśnie w państwach niemieckich. W tym znaczeniu tereny polskie stały się bardzo często miejscami wspomnianych eksperymentów prawnych, co w przypadku zarówno Austrii, jak też i Prus następowało w szerokim zakresie.

Polityka państw zaborczych dotycząca tworzenia stosunków prawnych na przyjętych ziemiach dawnego państwa polskiego prowadziła do powstania zróżnicowanego stanu prawnego, nadając wprowadzonym rozwiązaniom trwałe charakter, co stało się dziedzictwem, z którym przyszło się zmierzyć odrodzonemu państwu polskiemu, które powstało po 1918 r. Zanim bowiem wprowadzone zostały własne przepisy prawne, państwo polskie zmuszone było posługiwać się prawami obcymi, obowiązującymi w różnym zakresie w częściach państwa polskiego, które pochodziły z różnych państw zaborczych.

W tym sensie rozprawa Doktorantki jest w znacznym stopniu pracą z zakresu ustalenia i określenia stopnia rozwoju medycyny sądowej na ziemiach polskich, wchodzących w skład państw zaborczych, który to rozwój był odzwierciedleniem poziomu rozwoju medycyny sądowej w państwach zaborczych (przy czym zdarzenia miejscowe, w których stosowano wiedzę medyczną, ale także zasady postępowania, metody, wypracowane na ziemiach polskich, miały swój samoistny wpływ na rozwój wiedzy medycznej i ich związków z prawem). Zarazem omawiana praca (a w zasadzie przede wszystkim), jest rozprawą z zakresu historii obcych regulacji prawnych dotyczących medycyny sądowej, jak też procedur przede wszystkim karnych, wiążących się sytuacjami i przypadkami, w których zastosowanie wiedzy z zakresu medycyny sądowej było użyteczne i niezbędne. Sprawy te bowiem były z sobą bardzo ściśle powiązane, albowiem medycyna sądowa była jedną z tych szczególnych dziedzin, które pozwalały na wyjaśnianie niezwykle istotnych przypadków w sprawach mających przede wszystkim charakter karny. Ujęcie tego w sposób oddzielny w stosunku do poszczególnych terytoriów, włączonych to państw obcych, dało istotny element porównawczy. Różne ustawodawstwa, odmienne sposoby regulacji tych spraw, zróżnicowane zaplecze organizacyjne, w tym naukowe, dotyczące spraw organizacji jednostek stosujących medycynę sądową, świadczyło o określonym poziomie i kulturze podejścia do tych spraw w poszczególnych. Wszystkie te kwestie zostały skrzętnie odnotowane, jak też trafnie wykazane przez Autorkę, dając niezwykle ciekawy materiał porównawczy, nie mający wyłącznie charakteru opisowego, ale będącego bardziej ujęciem problemowym, co samo w sobie jest już zawsze wartościowe.

Autorka w interesujący sposób naświetliła szeroko podłoże, z którego wyrastała określona kultura podejścia do spraw medycyny sądowej, jako praktycznej dziedziny medycyny, znajdującej zastosowanie w sprawach mających znaczenie prawne, czy to o charakterze karnym bądź też cywilnym. Medycyna sądowa służyła bowiem nie tylko opisowi przypadków, w których doszło do przestępstwa, jak to było z artefaktami czynów przestępnych, mającymi prowadzić do wyjaśnienia spraw, względnie przyczynić się do wydania orzeczenia o sposobie i charakterze dokonania przestępstwa. Podobny sposób należy pojmować oddziaływanie rozwiązań z zakresu medycyny sądowej można było odnaleźć na gruncie

prawnocywilnym, w którym znajdowała ona zastosowanie w sprawach chociażby małżeńskich czy rodzinnych.

Ponadto Autorka w ciekawy sposób pokazała rozwój medycyny sądowej i jej ujęcie w przepisach prawa. Wraz z rozwojem nauki, medycyna sądowa nabierała coraz większego znaczenia, wzbogacana była o nowe opracowania, co zwiększało możliwości jej stosowania w różnych sytuacjach. Tym samym nabierała ona swojej wartości często jako środek poznawczy czy dowodowy we właściwym określeniu stanu prawnego. Tym samym rosła ilość przepisów regulujących stosowanie medycyny sądowej. W ten sposób z czasem stawała się ona osobną dziedziną prawną, o charakterze przede wszystkim administracyjnym, ale także istotnym dla kryminalistyki i kryminologii.

Rozwój norm pranych związanych z medycyna sądową rzutował w znacznym stopniu na charakter tego ustawodawstwa, w którym sporo było różnej kazuistyki, ale także odniesień do poszczególnych przypadków i sytuacji szczegółowych, co do których należało postępować zgodnie z określoną procedurą. Jednocześnie Doktorantka pokazała interesująco oddziaływanie tych poszczególnych przypadków na tworzenie przepisów prawnych w zakresie procedur postępowania, występujących w różnych rodzajach aktów prawnych, mających zresztą różne nazwy, które wskutek takich sytuacji czy też przypadków były tworzone na nowo albo jedynie uzupełniane wszędzie tam gdzie dostrzeżono tego potrzebę. Ten rozwój medycyny sądowej, jako nauki medycznej, ale również tworzenia regulacji prawnych dotyczących medycyny sądowej, Autorka pokazała dobrze w skali trzech, a w zasadzie pięciu różnych jednostek terytorialnych państw zaborczych, ale również Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Ponadto na uwagę zasługują poczynione przez Autorkę odniesienia do rozwoju medycyny sądowej jako dziedziny nauki, co dokonane zostało w oparciu o analizę i omówienie przypadków, ukazujących ten rozwój.

Doktorantka w swojej pracy przeanalizowała również podłoże kulturowo-prawne państw uczestniczących w rozbiorach Polski i wprowadzających na nich własne porządki prawne. Rozwiązania przyjęte w zakresie przepisów, a w zasadzie organizacji terenów podległych państwom zaborczym, były wynikiem sposobu zarządzania, jaki przyjęty został na nabytych terytoriach. W państwach takich jak Austria, Prusy czy Rosja, nieprzypadkowo

szczególnie rozwinięte zostały w ciągu XIX w. porządki administracyjne. Sfera Medycyny Sądowej należała do szeroko pojmowanej dziedziny nauk prawnych mających charakter prawa regulowanego z przepisami władz państwowych, ale mających znacznym stopniu charakter porządkowy. Nie bez znaczenia było również odniesienie się przez Autorkę do szerokiego wpływu, jakie miały na regulacje państw obcych w zakresie medycyny sądowej, rozwiązania czy też osiągnięcia poczynione na gruncie obcym, często wynikające z własnych doświadczeń, ale również działalności odpowiednich fakultetów czy ośrodków naukowych, jak chociażby włoskich, co miało miejsce w przypadku Austrii.

Autorka w twórczy sposób odtworzyła zasoby prawne regulujące postępowanie w zakresie medycyny sądowej i pokazujące możliwości jej zastosowania w ujęciu poznawczym. Pokazała bowiem kształtowanie się przepisów prawnych dotyczących postępowania w zakresie medycyny sądowej w trzech różnych zaborach oraz czasowo na terenie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, przy czym oryginalne rozwiązania, jakie zostały przyjęte na terenie zaboru pruskiego i austriackiego, miały jednak wspólne korzenie w rozwoju zarówno medycyny sądowej, jak też prawa odnoszącego się do medycyny sądowej, jakie powstawało w ciągu kilkuset lat na gruncie niemieckim, z którego te dwa kierunki rozwoju prawa, austriacki i pruski się wywodziły i rozwinęły. W podobny sposób można było odnotować wpływ rozwiązań prawa francuskiego, które zastosowane zostało na terenie Księstwa Warszawskiego i w jakimś stopniu Królestwa Polskiego.

Ze spraw szczegółowych można byłoby jednak podnieść, że określenie funkcjonowania prawa z zakresu medycyny sądowej "pod berłem Prus, Austrii czy Rosji" zastosowanego przez autorkę określeniu poszczególnych rozdziałów, nie wydaje się zbyt szczęśliwe. Drobne usterki widoczne były również w imionach i tytułaturze władców, zwłaszcza pruskich, które się Autorce, chyba ze względu na częstotliwość ich powtarzania, nieco pomyliły ale jest to uwaga uboczna, chociaż porządkowa.

5. Literatura, źródła

Zwraca uwagę dobre podłoże źródłowe, na którym autorka oparła swoje wywody, pochodzące zarówno z badań nad źródłami archiwalnymi, rękopiśmiennymi, ale także

drukowanych, występujących często w kilku językach obcych. Podobnie było z literaturą przedmiotu, której zastosowanie wskazywałoby na dobre przygotowanie Autorki w posługiwaniu i korzystaniu z jej zasobów. Niemniej należałoby podkreślić, że w niektórych partiach pracy Autorka zbyt często odwoływała się do podręczników, będących niekiedy pośledniejszymi skryptami, co na tym etapie rozwoju naukowego mogła sobie darować. Dążenie do perfekcji naukowej w tym zakresie ma jednak swoje przyjęte granice.

6. Wnioski końcowe

Zapoznawszy się z pracą doktorską Pani Malwiny Katarzyny Dębickiej mogę stwierdzić, że zasługuje ona na pozytywną ocenę. Jest to praca, w której Doktorantka, działając skomplikowanej materii zarówno w ramach historii medycyny sądowej, jak też historii prawa w sposób ciekawy, ale zarazem twórczy przedstawiła problem badawczy, cele badawcze, hipotezę badawczą. Właściwie zostały dobrane i wykorzystane metody badawcze. Została przeprowadzona przez Doktorantkę pogłębiona kwerenda literatury przedmiotu, źródeł prawa w tym w językach obcych: niemieckim i rosyjskim jak też francuskim.

Stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska pani magister Malwiny Katarzyny Dębickiej stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego i wskazuje na ogólną wiedzę doktorantki w dziedzinie historii medycyny sądowej i historii prawa . Zapoznanie się z jej pracą potwierdza, że Kandydatka spełnia wszystkie wymagania stawiane przez ustawodawcę w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tj. Dz. U. z z 2021 roku poz. 478). Wnoszę o dopuszczenie pani mgr Malwiny Katarzyny Dębickiej do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Prof. dr hab. Dariusz Makieła